

شافعیه و دیگران

جلیل امیدی

گروه فقه شافعی، دانشگاه تهران

jalilomidi@ut.ac.ir

چکیده: مذهب شافعی نظامی فقهی - اصولی برآمده از مجموع اندیشه‌ها، هنجارها و معیارهای فقهی و اصولی امام محمد بن ادریس شافعی (۲۰۴-۱۵۰) است که قواعد و عناصر سازنده آن توسط شخص امام طرح و تئوریزه شده و از سوی آن دسته از فقها و مجتهدین که طریقه اجتهادی ایشان را اختیار کرده‌اند، تدوین و تهذیب و تبویب شده است. این منظومه منسجم و متکامل به گونه‌ای علمی و متدیک و با حفظ بنیادها و بن‌مایه‌های خود، در گذر زمان به تدریج بسط یافته و به وقایع و مسایل نوپدید پاسخهای اجتهادی و مستدل داده است؛ مذهبی جامع و پویا با قواعد و ضوابطی منقح، روشن، فعال و متکی به کتاب و سنت و عقل که به تعبیر امام الحرمین؛ امام ابوالمعالی جوینی (۴۷۸-۴۱۹) هیچ واقعه‌ای و هیچ مسأله محتمل الوقوعی وجود ندارد که از دایره شمول قواعد و فتاوی آن خارج باشد و قواعد و فتاوی مذهب، تنصیباً یا تخریباً از عهده بیان حکم شرعی آن برنیابند. به آن بخش از امت اسلامی که روش اجتهادی امام محمد بن ادریس شافعی را اختیار کرده و با ملاحظه و مراعات قواعد و ضوابط آن به اجتهاد و افتا می‌پردازند و یا اعمال و وقایع مبتلی‌به خود را با تبعیت از چنین قواعد و ضوابط و فتاوی بسازمانده می‌کنند، اصطلاحاً شافعیه گفته می‌شود که در میانشان شخصیت‌های تأثیرگذار علمی، سیاسی، فرهنگی و نظامی کم نظیر و بعضاً بی نظیر وجود دارد. پذیرش دیگران و رواداری عقاید و آرای آنان همواره یکی از اوصاف عمومی مذهب شافعی و یکی از کدهای رفتاری و معیارهای اخلاقی رجال و رهبران و پیروان آن بوده است. رواداری مذهبی شافعیه، مبانی و جلوه‌های روشنی دارد که بعد از اشاره‌ای گذرا به معنای رواداری، تحت دو عنوان بنیادها و نمودها به بحث درباره آنها می‌پردازم. بنیان و نظریه پردازان مذهب شافعی تحت تأثیر آموزه‌های قرآن کریم و سنت شریف نبوی، وسعت نظر شخص امام شافعی و بنیادهای مکتب اعتدال‌گرای اشعری به نحو درخور تحسینی روادار بوده‌اند و از موضع اقتدار علمی و موقعیت ممتاز اجتماعی، آگاهانه و صادقانه به ائمه و اتباع سایر مذاهب احترام می‌گذاشته‌اند و مبانی اجتهادی و فتاوی فقهی آنان را محتمل الصواب می‌شمرده‌اند. شافعیه علاوه بر رواداری‌های نظری در مقام عمل هم همواره بر مبنای حسن تفاهم و تعامل مثبت، با دیگران رو به رو می‌شده‌اند. در میراث مکتوب و سیره عملی آنان شواهد زیادی در تصدیق این ادعا وجود دارد. به نحوی که می‌توان گفت در مذهب شافعی و سیره عملی شافعیه، قبول دیگران و احترام گذاشتن به آنان فضیلتی اخلاقی و هنجاری فرهنگی محسوب می‌شود.